

Terwijl op de straten de lijken der arme inwoners van Andenne liggen, wordt er boven hun hoofden door hun beulen gezongen en gebruld en gebrast. Hier hoort men een piano, elders een gramfoon. Allerwege plunderingen, moorden, braspertijen. (Blz. 78.)

Om vijf uur meldde men de aankomst van den vijand. De grijze stroom nadert op den weg van Herselt. Men hoort het gedaver zijner artillerie op de steenen. Zes verkenners wagen zich tot bij de spoorwegbarreel. Kommandant Gilson grijpt

zelf een geweer en schiet er drie neer. De overigen werpen zich verschrikt in een gracht.

De gansche voorhoede verschijnt nu en stelt zich ten Westen en ten Oosten van den weg op.

De onzen houden zich schuil, beantwoorden

zelfs de losbarstende fusillade niet, tot eensklaps een gansche Duitsche kompagnie zich ontplooit.

— Vuur! gebiedt kommandant Gilson, en de geweren en vooral de mitrailleurs maaien bijna de gansche kompagnie neer.

De Duitschers sturen versterkingen, die op dezelfde wijze onthaald worden, en nadat vier kompagnies daardoor geweldig geteisterd zijn, zoeken de overlevenden dekking in een bosch.

Zoo gaat eenige tijd voorbij en weldra mengt zich de Duitsche artillerie in den strijd; onmiddellijk daarna braken ook twee machinegeweren hun regen van kogels uit. Kommandant Gilson ontdekt er een, die eenige oogenblikken later door 't welgemikt vuur der onzen vernietigd is.

De frontaanval slaagt niet. De Duitschers zullen nu een flankbeweging uitvoeren, zenden afdelingen Oost- en Westwaarts en brengen ook hun artillerie nader. Vier stukken werpen een vloed van shrapnells op de Belgische linie. Ook beschiet de vijand het stadje Aarschot.

Kolonel Flebus, kommandant van het 9^e linie-regiment, neemt maatregelen om den terugtocht te verzekeren en zendt een kompagnie naar den spoorweg achter Aarschot.

Maar de vijand spant nog steeds zijn grootste kracht tegen de 4^e kompagnie van het 1^e bataljon in die van kommandant Gilson. Deze vraagt versterking. De kolonel zendt een kompagnie, welke echter weerhouden wordt door het Duitsch spervuur van den Geymelberg.

De toestand wordt steeds ernstiger en de kolonel geeft enkele kompagnies bevel tot den terugtocht.

Gilson ziet die troepen aftrekken. Soldaten, die hem orders moeten brengen, worden gedood.

Gilson verneemt niets, begrijpt echter dat de toestand van het regiment onhoudbaar is.

Hij heeft de overtuiging, dat men van hem verwacht den terugtocht te dekken, desnoods met eigen opoffering.

— Moed! roept hij zijn mannen toe. Nog eenige oogenblikken volhouden! Onze kameraden komen!

Doch de soldaten beseffen nu ook den waren staat van zaken.

— Bij Luik hebt ge me beloofd tot den dood toe te strijden! herneemt de aanvoerder.

Zij, die hem kennen, verstaan het, knikken bevestigend.

Gilson stuurt twee soldaten met berichten naar den kolonel, maar beiden vallen, getroffen door het granaatvuur in de stad, waar de dood door de straten laait.

Om 7 uur moet een verkenner gaan zien of het regiment buiten gevaar is. De bode keert niet meer terug. Gilson vond hem wat later aan den ingang van Aarschot, met verbijzeld hoofd.

't Is nu 7 uur. De zeer geteisterde kompagnie ziet zich nu bijna geheel omringd door Duitschers, samen wellicht 10 kompagnies. En het vuur knettert zoo geweldig, dat de kommandant nauwelijks de stem hooren kan van luitenant Fauconnier, die toch vlak bij hem staat met zijn peloton.

Half-acht! nog houden de Belgen vol.

Luitenant Jacquet, links van den weg, laat weten, dat de Duitschers hem zóó omsingeld hebben, dat ze hem zelfs in den rug schieten.

— Ondanks alles, volhouden! luidt Gilson's antwoord door teekens en gebaren.

Jacquet brengt de militaire groet, als bewijs dat hij het bevel begrepen heeft.

Misschien is het regiment nog in gevaar. Dus tijd winnen.

De Duitschers vuren nu met zes machinegeweren en verscheidene stukken.

De twee mitrailleurs der onzen zijn onbruikbaar geworden.

't Is vijf vóór achten. Thans moet het 3^e linie ontsnapt zijn en zal Gilson trachten zijn nog gespaarde mannen in veiligheid te brengen.

Adjutant Theys met zijn sekte moet dezen terugtocht dekken.

Gilson wordt gewond aan 't gelaat, maar behoudt zijn kalmte en tegenwoordigheid van geest.

Luitenant Fauconnier vertrekt eerst, dan Jacquet, daarna Theys, bij welke sekte zich de kommandant aansluit.

Al kruipend moet men zijn weg zoeken. Nog blijven velen liggen. Het vijandelijk vuur bestrijkt het gansche terrein.

Men bereikt de stad. Gilson ontleemt een gedooden soldaat een rol kaarten, welke hij in een put werpt. Hij vuurt op den vijand, die van dichtbij volgt.

Zoo komen deze helden eindelijk aan 't station. Verschrikte bewoners vertellen dat het regiment op den weg naar Leuven is. Door tuinen, over muren, wil men het inhalen. Aldus verlaten de laatste verdedigers het stedeke.

De verliezen zijn zeer groot.

— Allen, ik zeg allen, hebben zich als helden gedragen, verklaart kommandant Gilson in een verslag dat hij te Antwerpen in de ambulance van het provinciaal gouvernement opstelde. Ik noem echter in 't bijzonder zij, die tot het laatste toe bij mij zijn gebleven: den sergeant-foerier Van Wynendael, korporaal Deltombe (gewond), korporaal Bauwens Fernand, soldaat Berlens. Deze vier militairen hebben mij ondersteund, nu en dan mij gedragen, toen ik bij den terugtocht tengevolge van het hevig bloedverlies begon te verzwakken en vóór mijn blik een floers kwam.

Tal van onze gewonde soldaten werden door de Duitschers, die woedend waren over dezen tegenstand, afgemaakt. We weten hoe dat reeds meer was geschied.

Men leze de verklaring van Gustaaf Piérard, beroeps-vrijwilliger bij het 6e linie-regiment, afgelegd vóór de officieele onderzoekskommissie:

« In het gevecht, dat plaats heeft gehad bij de bezetting van Aarschot, ben ik aan den linkerarm gekwetst. De Duitschers hebben mij gevangen genomen in een boschje, waar ik mij verscholen had. Het was ongeveer 8 uur 's morgens. Men heeft mij naar een weide gebracht, even buiten de stad. Daar waren reeds eenige gevangen soldaten, sommigen waren gewond, anderen niet; later werden nog anderen gebracht. Een Duitsch dokter heeft mij verzorgd. Hij heeft mij een verband aangedaan. Wij waren met acht en twintig, waaronder vijf of zes burgers. Wij zijn daar

lei opeischingen voldoen en huisvesting bezorgen aan officieren en soldaten.

Er waren dien morgen op den steenweg van Aarschot naar Lier reeds wreedheden gepleegd, en dus was de bevolking angstig.

Over die eerste wanordelijkheden lezen we in een verslag, opgemaakt door Pater Simon Goovaerts, overste der Congregatie van de Paters van het H. Hart, en door zijn medebroeders, die met hem naar Duitschland zijn gevoerd geworden, het volgende:

« Het Damianus-gesticht is gelegen bij den ingang der stad, aan de Mechelsche poort, op den weg van Lier naar Aarschot.

Reeds van de eerste oorlogsdagen af, waren er pogingen gedaan om er een Roode Kruis-ambulance in te richten. Deze werd officieel erkend door het Midden-comité te Brussel, onder den naam: « Ambulance n° 1005, provincie 5 ». Drie dokters, nl. Dr^s Vermeulen, Bergen en Goossens, waren aan de ambulance verbonden; een operatiezaal met de noodige heilkundige werktuigen en verbandstoffen was in orde gebracht; tweehonderd bedden stonden klaar.

Den 18ⁿ Augustus krijgen wij vluchtelingen uit Scherpenheuvel, Testelt, enz. Uit onze vensters zien wij, tegen den avond, de vlammen en den rook van de branden uit den omtrek. Twee broeders van de Congregatie van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid, broeder Adalbertus en broeder Amandus Spitaels, van het huis van Scherpenheuvel nemen bij ons hunnen toevlucht. Zij hebben al onze wederwaardigheden meegemaakt.

Den 19ⁿ Augustus, rond 5 uur 30 's morgens, hooren wij de eerste kanonschoten. Al wappert de Roode Kruis-vlag zichtbaar op het dak van het huis, toch vliegen verschillende kogels door de vensters, zoodat wij genoodzaakt zijn de bedden uit de klaargemaakte zalen weg te brengen in een groote huisgang, die veiliger is. Daar verplegen wij onze eerste gewonden, een twintigtal, allen Belgische soldaten. Wij waren er sedert ongeveer twee uur mee bezig, toen de Duitsche troepen ons huis omsingelden. Wij hooren de deuren en vensters van de naburige huizen onder de kolf- en bijlslagen kraken. Een officier, gevolgd door eenige soldaten, komt de ambulance binnen, gaat naar boven en rukt de Belgische vlag af, die naast de Roode Kruis-vlag geheschen was. Hij gooit ze op straat, waar soldaten ze verscheuren en vertrappelen. Ondertusschen worden aan de twee uiteinden van het huis de deuren met bijlslagen gebroken. Een zestigtal mannen, aangevoerd door een officier, stormen met geweld binnen, rukken het verband der gewonden af of doen het afdoen, om te zien of er geen bedrog onder stak, en zoeken de zalen af. Zij beschuldigen ons op hen geschoten te hebben en, ondanks ons protest, sleuren zij heel het ambulance-personeel de straat op, waar wij ons allen in rij moeten opstellen vóór het huis, samen met eenige gewonde soldaten, die zij deden opstaan, en eenige burgers, welke zij zoo pas hebben aangehouden. Aan den overste, die om uitlegging verzoekt, ver-

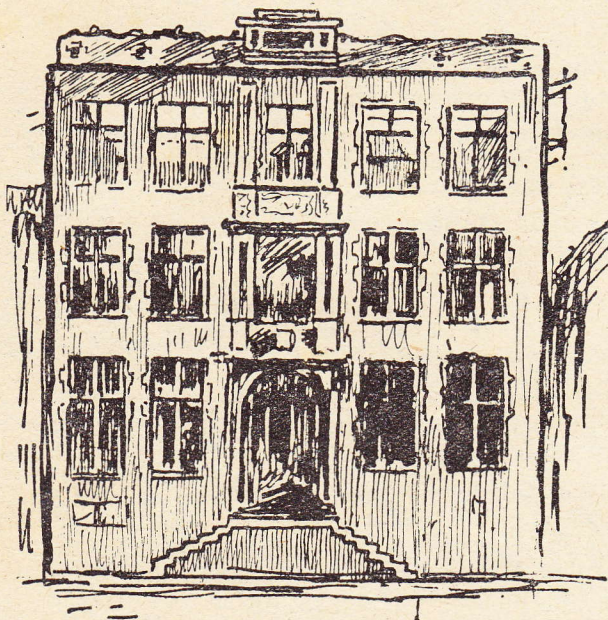

« Het gemartelde België »
(Teekening van Jordaan in de «Amsterdammer».)

gebleven tot 4 uur 30; dan hoorden wij het salvovuur. Wij werden in een klein magazijn gebracht, in een der eerste huizen van Aarschot, aan den linkerkant van den steenweg. Zoowat tien minuten later, hebben zij ons meegerukt naar den steenweg langs den Demer. Daar stonden twee Duitsche kompagnies; zij hebben ons vóór die kompagnies gedreven, die op ons schoten. Verschillende gevangenen, die zich in den Demer hadden geworpen, werden met gewerschoten afgemaakt. Van al de gevangenen hebben alleen ik en een soldaat van het 9^e ons kunnen redden. Ik heb mij laten neervallen langs den Demerdijk; een kogel trof mij, doch doorboorde alleen mijn jas. Een officier, die bijkwam, zag dat ik nog leefde; een soldaat wilde op mij schieten, maar de officier heeft bevolen mij in den Demer te werpen. Ik heb mij vastgeklampt aan een boomtak, terwijl ik met de voeten op de steenen van de rivierbedding steunde. Tot 's anderdaags 's morgens ben ik in 't water blijven staan. Alleen mijn hoofd stak boven. Ik ben er dan uitgekomen en langs de tuinen in een huis binnengeslopen; ik heb een burgerpak aangetrokken en mij bij een bende vluchtelingen aangesloten. »

Deze enkele getuigenis volstaat. Zij doet ons gruwen van de Duitsche methode tegenover dapperen, die hun plicht hadden gedaan.

Dien avond was Aarschot vol met Duitsche soldaten. De gemeente-overheid moest aan aller-

Stadhuis te Aarschot.

k'aart de officier, dat de majoor beweert gezien te hebben hoe uit een huis drie gewerschoten werden gelost. Bij elke ontkenning antwoordt hij steeds hetzelfde: « Der Major hat es gesagt ». Een hooger officier, die te paard voorbijtrekt, wordt door den officier, die ons heeft aangehouden, eerbiedig om bevelen gevraagd. Hij krijgt bevel ons dood te schieten. Daar wij van onze onschuld blijven getuigen en hem verklaren, dat de terugtrekkende Belgische troepen ons huis omringden en van daarachter schoten, stemt hij er eindelijk in toe, na twintig minuten te hebben onderhandeld, den generaal te gaan spreken!

Nauwelijks is hij weg of rondom ons herbegint het gevecht. De Belgen keeren terug met een auto-machinegeweer en veegen heel de straat schoon. De Duitschers vluchten buiten de stad, maar verschillende onzer wachten, terwijl ze beschutting zoeken, houden ons in bedwang en dwingen ons onder het vuur te blijven. Drie burgers worden naast ons gedood. Eindelijk vluchten de laatste Duitschers op hun beurt en wij keeren terug in huis.

Kort daarop treedt een groep van een tiental paters en broeders uit het huis en worden op geweervuur onthaald; zij moeten het burgergasthuis binnenvluchten. Terwijl zij zich daar bevinden, treedt een hooger officier binnen en vraagt een onder hen, al draagt deze ook den Roode Kruis-band, of hij ook aan het gevecht deelgenomen heeft en verklaart: « Wij erkennen het Roode Kruis in België niet ». Wij willen hier even aanstippen, dat, telkens wij onze hoedanigheid van Roode Kruis-ambulancier hebben willen doen gelden, onze woorden steeds onthaald werden op misprijzend glimlachen en op aanmerkingen, die duidelijk aantoonde, dat zij er niet het geringste belang aan hechtten. Daarna verbiedt de officier aan onze paters en broeders nog buiten het gasthuis te komen, doet hen tellen door een lager officier en zegt tot den apotheker van

het gasthuis, dat — zoo er bij zijn terugkeer één ontbreekt — hij zelf zal doodgeschoten worden. Twee uur daarna krijgen zij bevel de Belgische gekwetsten uit het gasthuis naar het Damianusgesticht over te brengen, daar het gasthuis voor de Duitsche gewonden moest voorbehouden worden. Onder de gewonden, die onze paters aldus moesten heenbrengen, was een stervende, die bezweek toen hij in de ambulance aankwam. »

Ook in dit verslag lezen we, hoe Duitschers gewonden afgemaakt hebben, en wel als volgt:

« Verschillende soldaten, die bij ons verpleegd werden, hebben uitdrukkelijk verklaard dat, toen zij op het slagveld gevangen genomen waren, een Duitsch majoor hen op den grond deed neerzetten, de eene tusschen de beenen van den andere, en zijn mannen bevel gaf hen dood te schieten: « Töten Sie die Schweine! » Veertien op twintig werden gedood, zes ontsnapten. De ontsnapten, welke bij ons werden verpleegd, moesten naar Duitschland. Wij hebben hen weergevonden in het kamp van Sennelager, bij Paderborn. »

In de stad was hiervan 't een en ander bekend. Dus heerschte er angst.

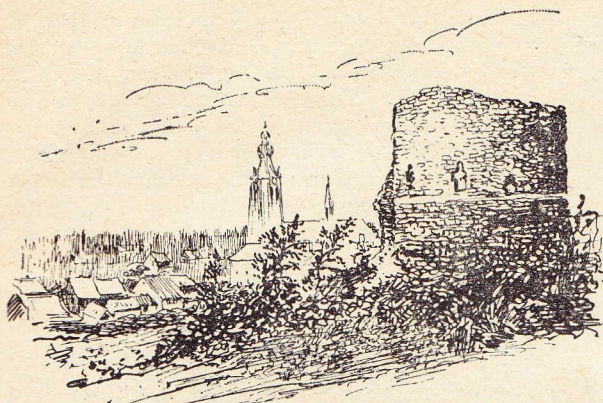
Kolonel Stenger, bevelhebber van de 8^e brigade infanterie, en twee andere officieren, namen hun intrek in het huis van den burgemeester, den heer Tielemans, op de Groote Markt.

Rond den avond, terwijl kolonel Stenger op het balkon van zijn kamer stond en de heer Tielemans sigaren uitdeelde aan de soldaten, die op de marktplaats legerden, weerklonk opeens een schot. Onmiddellijk daarop volgde een heftig geweervuur. De soldaten, die zich op de markt en in de aangrenzende straten bevonden, schoten in alle richtingen. Kolonel Stenger werd doodelijk getroffen.

De heer Tielemans en zijn gezin liepen haastig binnen. Zij verborgen zich in een van hun kelders. Eenige oogenblikken later kwam een Duitsch officier den heer Tielemans en zijn vijftienjarigen zoon halen.

Ondertusschen maakten de soldaten jacht op de inwoners en plunderden en verbrandden de huizen.

De Deutsche soldaten drongen binnen in alle huizen van de Markt, van de Peterselie- en van de Kortestraat. Mannen, vrouwen en kinderen werden buitengedreven en met woest geweld opgestuwd naar de Groote Markt. De mannen werden gescheiden van hun gezinnen. Eerst werd een groep van 78 mannen buiten de stad geleid. Ritmeister Karge, gendarmerie-kapitein, deed al deze ongelukkigen afmaken. Zij werden allen opgesteld langs den Leuvenschen steenweg, in een veld, waarlangs eenige arbeidershuizen in lichte laaie stonden. De slachtoffers moesten in groepjes van drie vooruitkomen, elkaar bij de hand houdend, en zoo voor eenige gendarmen verschijnen, die hen met revolverschoten neervelden. In het eerste groepje stapte de Eerw. Heer Carette, de linkerhand gevend aan den heer Paul Verlinden en de rechterhand aan een anderen inwoner van Aarschot. Van die 78 gevangenen zijn er 3 aan den dood ontsnapt door zich te

Aarschot: De Orleanstoren.

laten neervallen: Paul Verlinden, Morren en De Winter.

Een tweede groep slachtoffers, bestaande uit zoowat honderd burgers, onder welke de heer Joseph Tielemans, burgemeester, de heeren Emile en Louis Tielemans, broeder en zoon van den burgemeester, werden ook naar de plaats der terechtstelling geleid, in hetzelfde veld, maar een weinig meer in de richting van Leuven. Allen droegen de handen achter den rug gebonden, en zoo stevig, dat eenigen zuchtten van de pijn. Zij moesten op den grond vernachten.

Hoe het deze laatste groep verging, en met welk een afschuwelijk cynisme de Duitschers aan 't moorden waren, lezen we in de verklaring, die de heer Gaston Nys vóór de onderzoekskommis-sie aflegde.

De lezer oordeele:

« Den dag, waarop de Duitschers te Aarschot zijn aangekomen, werd ik rond 19 uur met mijn broeder aangehouden. Zij bonden onze handen op den rug met koperdraad en haalden het zoo aan, dat onze handgewrichten ingesneden waren en bloedden; wij werden in de groep van den burgemeester, van zijn zoon en zijn broeder, langs den Leuvenschen steenweg opgeleid; steeds geboid, moesten wij op den rug gaan liggen, zoodat wij geen enkele beweging konden doen; met ons hoofd moesten wij den grond raken. 's Anderdaags, rond 6 uur, werd besloten met de terechtstellingen te beginnen; wij werden met de andere burgers — ongeveer een honderdtal — gedwongen de terechtstelling van den burgemeester en van zijn familie bij te wonen. Toen de officier bekend maakte, dat de burgemeester, zijn zoon en zijn broeder zouden gedood worden, bood de heer Claes van Nuffel zijn leven in hun plaats aan en smeekte, dat de burgemeester en zijn familie voor het welzijn der stad zouden mogen gespaard blijven. « Neen », antwoordde de officier, « wij moeten den burgemeester hebben. » Dan stond de burgemeester recht en smeekte den officier zijn medeburgers te willen sparen; maar geen smeeking kon den Duitschen officier vermurwen; toen de burgemeester inzag, dat hij niets kon bekomen, vroeg hij, dat zijn zoon zou mogen blijven leven om zijn moeder te troosten; met een grijnslach antwoordde de officier, dat hij den burgemeester, zijn zoon en zijn broeder moest hebben. Dan stond de jongen op, gevolgd

door zijn oom, en plaatste zich tusschen zijn vader en zijn oom; op 10 meters afstand stelden zes soldaten zich op, en terwijl de ongelukkigen elkaar een laatste vaarwel toestuурden, gaf de officier een teeken met zijn degen; het geweervuur knetterde en de drie lichamen vielen zwaar op elkaar.

Dan werden de andere burgers in rijen van drie geplaatst; zij werden geteld: een, twee, drie; wie n° 3 had, moest telkens uit den rang komen en zich achter de lijken gaan opstellen; de Duitschers zeiden, dat zij zouden doodgeschoten worden. Al de burgers stonden met de handen op den rug gebonden. Ik en mijn broeder stonden bij elkaar; ik had n° 2; mijn twintigjarige broeder Omer had n° 3. Dan vroeg ik den officier: « Mag ik mijn broeder vervangen? Voor u is het toch gelijk wie gedood wordt; voor mijn moeder, die weduwe is, is mijn broeder, die zijn studiën af heeft, nuttiger dan ik. » Hij bleef ook thans voor dit verzoek ongevoelig. « N° 3 uit den rang! » Wij omhelsden elkaar en mijn broeder Omer ging zich bij de anderen voegen; zoo waren zij met een dertigtal opgesteld; dan gebeurde iets verschrikkelijks: de Duitsche soldaten kwamen langs de rijen traag voorbij, en bij ieder schot, dat door den officier werd bevolen, werden er drie gedood.

Wie n° 1 of n° 2 had, liet men weggaan; wij gingen langs de machine-geweren voorbij, die 's nachts waren aangebracht; toen wij bij den ingang der stad waren aangekomen, werd een deel van de mannen weer aangehouden en op-nieuw naar de strafplaats geleid; daar werden zij doodgeschoten; ik slaagde erin te ontvluchten met eenige makkers, onder wie de heer bestuurder der middelbare school en de heer Frans Teurlinckx. »

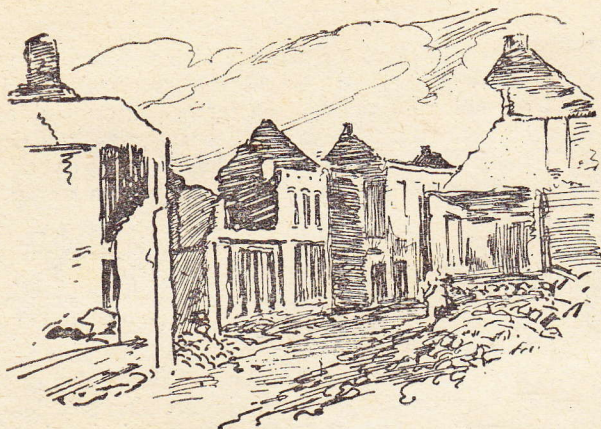
De heer Frans Teurlinckx had zijn eigen zoon zien doodschieten.

Wij willen den lezer niet de verklaring onthouden van Mevrouw Tielemans, weduwe van den burgemeester.

Hier volgt zij:

« Ziehier de gebeurtenissen, zooals ik ze gezien heb, wanneer de Duitschers Aarschot genomen hebben. Den 19ⁿ Augustus, rond 8 uur 's morgens, kon ik met mijne kinderen niet naar de kerk gaan, omdat kogels in de straten vielen; wij zijn gaan zitten in een salon, die uitgaf op de Groote Markt. Rond 9 uur kwamen Belgische soldaten, met bebloed gelaat, en elkaar ondersteunend, uit een der straten aan; ik deed het raam open en vroeg wat er gebeurde: « Wij zijn in aftocht, de Duitschers zitten ons achterna. » Enkele minuten later was de Groote Markt vol met Duitsche soldaten; op dit zicht liet mijn zoon het rolgordijn neer; onmiddellijk werd in het raam geschoten; een kogel keilde en kwetste hem aan het been.

Rond 10 uur deed de Duitsche bevelhebber mij naar het stadhuis komen; toen hij er aankwam werd hij aangesproken met « Schweinhund » en zoo brutaal mogelijk eischten zij, dat hij de vaderlandsche vlag zou intrekken; dan moest hij in het Duitsch de verordeningen vertalen, die hij in de stad had doen aanplakken, om de wapens in

Aarschot: Huizen in de Bogaardestraat.

te leveren en de bevolking tot kalmte aan te maken.

Ondertusschen kwamen officieren bij mij inkwartiering eischen; zij waren met drie: een generaal 1) en zijn twee adjudanten; zij werden naar hun vertrekken geleid; hun kamers gaven uit op de Groote Markt; van uit hun venster konden zij de troepen, die er waren opgesteld, goed in 't oog houden. Kort daarop zijn zij buiten gegaan; het kamermeisje heeft me geroepen, om te zien hoe de kamers er uit zagen; de gemeenste inbreker zou de meubels niet hebben overhoop gegoooid zooals de Duitschers 't gedaan hadden; geen lade of zij was doorsnuffeld, geen papier was ongedeerd gebleven. Later kreeg ik hiervan den uitleg. De generaal vroeg mij den naam van den Belgischen kolonel, dien ik den dag te voren had gelogeerd, en vroeg met aandrang tot welke legerafdeeling hij behoorde, enz., enz. Ik heb hem geantwoord: « Zijn naam weet ik evenmin als den uwen; ik weet niet, waar hij vandaan kwam noch waar hij heengegaan is, evenmin als ik weet waar gij heengaat. »

Voortdurend trokken Deutsche troepen voorbij. De mannen werden aangehouden. Rond 16 uur kwam mijn man thuis. « Tot nu toe gaat het goed », zei hij, « maar ik ben ongerust ». Hij nam sigaren om ze te geven aan de schildwachten, die het huis bewaakten. De buitendeur in den tuin is zoo geplaatst, dat wij den generaal op het balkon konden zien. Ik deed mijn man opmerken, dat wat hij deed de overheden mogelijk niet zou bevallen. Toen ik weer binnenging, zag ik naar de Groote Markt en zeer duidelijk merkte ik twee rookwolken en aanstonds daarop hoorde ik een groot aantal geweerschoten. Onmiddellijk was mijn koer vol paarden en soldaten, die als wilden in de lucht schoten. Mijn man, mijn kinderen, het dienstpersoneel en ik zelf hadden maar juist den tijd om in een kelder te vluchten, voortgestuwd door soldaten, welke al schietend bij ons een schuilplaats zochten. Na eenige oogenblikken van onzeggelijken angst, kwam een der adjudanten al schreeuwend naar beneden: « De generaal

is dood; ik moet den burgemeester hebben. » De generaal was door een Duitschen kogel getroffen geworden, toen hij op het balkon stond. Mijn man zei mij: « Dat wordt ernstig voor mij. » Ik drukte hem de hand en zei hem: « Moed! » De kapitein leverde mijn man over aan de soldaten, die hem onder stooten meerukten. Ik liep naar den kapitein toe en sprak: « Mijnheer, gij kunt vaststellen, dat mijn man niet geschoten heeft, evenmin als mijn zoon, daar zij hier ongewapend waren. »

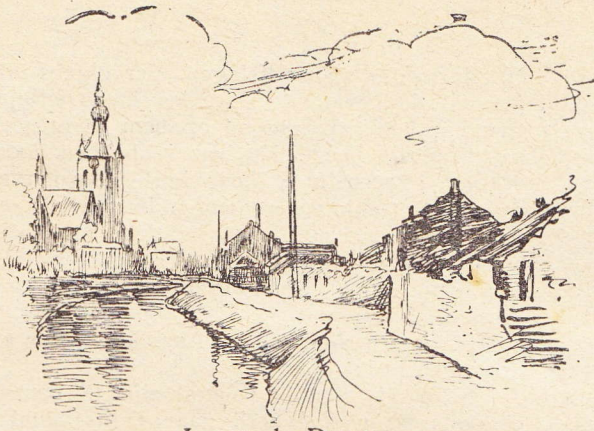
— Dat doet er niet toe, Mevrouw, hij is verantwoordelijk.

Mijn zoon deed ons in een anderen kelder gaan; ongeveer een half uur later sprak hij mij: « Moeder, ik hoor dat men ons zoekt... Welnu! laten wij boven gaan en ons lot moedig dragen! » Dezelfde kapitein was het... « Mevrouw, ik moet uw zoon hebben. » Hij heeft mij mijn 15-jarigen zoon ontnomen. En daar mijn arm kind door de kwetsuur moeilijk gaan kon, stiet hij het met stompen vooruit; ik heb mijn oogen dichtgeloken om niets meer te zien, ik voelde mij sterven van wee... Het was ontzettend... Ik geloof, dat hij mijn kind bij zijn vader op het stadhuis heeft gebracht.

Nog was de woede van dien kapitein niet verzadigd; hij is tot bij mij teruggekeerd en heeft mij gedwongen hem alles te toonen van de kelders tot de zolders, daar, volgens hem, op de soldaten was geschoten. Hij heeft kunnen zien, dat de kamers leeg en de ramen dicht waren. Terwijl hij dit alles afzocht, dreigde hij mij met zijn brownning. Mijn dochttertje is tusschen mij en hem komen te staan. En nog heeft hij zijn lafheid niet begrepen! Toen wij in het voorportaal gekomen waren, heb ik hem gezegd: « Wat zal er gebeuren? » Hij heeft mij koel geantwoord: « Gij zult met uw dochter en de dienstmeisjes doodgeschoten worden. » Ondertusschen plooiden de soldaten hun bajonetten en toonden de verschrikte dienstdoden, dat zij goed prikten. De kapitein ging dan weg; een soldaat kwam bij mij en zei: « Ga naar de Groote Markt; de vrouwen zal geen leed gebeuren. » Ik keerde mij om, ten einde een mantel en een hoed te nemen; alles was reeds gestolen. Wij hebben ons huis zonder iets verlaten. Toen wij op de marktplaats aangekomen waren, hebben wij er al de menschen uit de buurt aangetroffen; allen weenden. Nevens mij viel een meisje van verdriet in bezwijming: haar vader en haar twee broeders waren doodgeschoten en zijzelf was van het sterfbed van haar moeder weggerukt; negen uur later heeft zij haar moeder terugggevonden, dood.

Sedert een uur waren wij op de plaats, tusschen een haag soldaten. Al de huizen aan den rechterkant der marktplaats stonden in brand. Wat vooral opviel, was dat die bandieten met volmaakte orde en methode te werk gingen. Het gebeurde niet met de drift, met welke mannen, die aan zichzelf zijn overgelaten, plunderen. Ik kan bevestigen, dat zij op bevel en met orde te werk gingen. Terwijl de huizen brandden, zag men soldaten in de andere huizen binnentrekken; zij waren van elektrische lampen voorzien, zochten de huizen door, openden de ramen en wierpen de

1) Hier is inderdaad spraak van kolonel Stenger, bevelhebber van de 8ste infanterie-brigade. (Nota van de Belgische Kommissie van Onderzoek.)

Langs de Demer.

matrassen en dekens naar buiten, welke aan de arme menschen werden gegeven. Van tijd tot tijd riepen de soldaten ons toe: « Gij wordt doodgeschoten, gij wordt doodgeschoten! » Ondertuschen kwamen de soldaten uit ons huis, de armen vol flesschen wijn; de vensters van de vertrekken werden opengedaan en alles wat er voorhanden was hadden zij gestolen. Ik wendde mij om, ten einde die plundering niet meer te zien. Bij den akeligen brandgloed, vielen mijn blikken op mijn man, mijn zoon en mijn zwager in gezelschap van andere heeren, die naar de plaats der terechtstelling werden geleid. Nooit zal ik dat schouwspel vergeten, noch den blik van mijn man, die een laatste maal zijn huis zocht en zichzelf afvroeg, waar zijn vrouw en zijn dochter waren; en om hem den moed niet te benemen, mocht ik hem niet toeroepen: Hier ben ik!

Rond 2 uur werd ons gezegd: « De vrouwen mogen terug naar huis. » Daar mijn huis nog vol soldaten was, heb ik de gastvrijheid van een buurvrouw aangenomen. Nauwelijks waren wij bij haar, of de Duitschers kwamen ons zeggen, dat wij onmiddellijk de stad moesten verlaten: zij moest beschoten worden. Wij moesten vluchten langs den kant van Rillaer. Met een vijftigtal vrouwen en kinderen hebben wij een weg moeten opgaan, die bezaaid lag met lijken van arme Belgische soldaten, van burgers, van paarden, tusschen afgebrande huizen door; onderweg ontmoetten wij honderden auto's met Deutsche officieren, wier dapperheid alleen zich hierin uitte, dat zij hun revolver gericht hielden op vrouwen, die zelfs geen geld meer op zak hadden om zich eenig brood aan te schaffen! Eindelijk, na een uur gaans, hebben wij een nog ongevende boerderij bereikt. Pas waren wij er, of een Deutsche patroelje gaf ons bevel in groep stil te staan in een weide, onder verbod van nog weer op de boerderij te komen. Eerst zeer laat in den avond hebben wij op de hoeve mogen komen, maar dan mochten wij er niet weer af. Tot 8 uur hebben wij er moeten blijven. Ondertuschen namen de Duitschers de mannen gevangen, woonden het afscheid van echtgenooten en vrouwen bij en deden dan hun slachtoffers vooruit gaan; 300 meters verder, lieten zij ze weer los. Toch vroegen zij nog eerst of de vrouw van den burgemeester van Aarschot ook in de groep was. Er werd hun geantwoord van neen en mijn pas werd ver-

scheurd. Na hun heengaan, heb ik het naburige dorp kunnen bereiken, waar vrienden mij met levensgevaar hebben verdoken, en gezorgd hebben dat ik in Holland kon komen.

Ik heb vernomen, dat men mij verscheidene weken heeft opgezocht en dat men zelfs 10.000 frank beloofd had aan wie zou kunnen zeggen, waar ik mij bevond. Nooit heb ik geweten, waarom de Duitschers mij wilden vangen.

Toen mijn man en zijn lotgenooten het stadhuis verlieten, was het 23 uur. Zij werden buiten de stad geleid. Een politiek tegenstrever van mijn man, de heer Claes van Nuffel, heeft het woord genomen en heeft den overste, die met de uitvoering van het doodvonnis gelast was, gesmeekt het leven van den burgemeester te sparen; hij heeft gezegd, dat hij niet tot de politieke partij van mijn man behoorde, maar dat mijn man noodig was te Aarschot en dat hij in zijn plaats wilde sterven. De Deutsche officier is onvermurwbaar gebleven. Mijn man heeft den heer Claes bedankt en gezegd, dat hij gerust stierf, dat hij zijn leven had gebruikt om zooveel goed mogelijk te doen, dat hij niet het behoud van zijn leven vroeg, maar dat van zijn zoon, een vijftienjarig kind, tot troost van zijn moeder. Hij kreeg geen antwoord. Ook mijn zwager heeft gesmeekt, dat het leven van zijn broeder en zijn neef mocht gespaard blijven. Naar hem werd evenmin geluisterd. Den 20ⁿ Augustus, rond 5 uur, heeft men ze doen neerknielen en een oogenblik daarna, de beste menschen die ooit hadden geleefd, waren niet meer. »

Al deze bijzonderheden geven ons eenig denkbeeld van de moorderijen in 't arme Aarschot. Maar nog was het lijden niet genoeg. — Op 21 Augustus werden mannen, vrouwen en kinderen naar Leuven geleid, en daar mishandeld, beschoten, uitgejouwd.

Mevr. Clara Boeye, echtgenoot van den reeds genoemden heer Frans Teurlinckx, drukker te Aarschot, verklaarde:

« Vrijdag 28 Augustus, ben ik te voet naar Leuven geleid met de andere inwoners van Aarschot (jonge en oude). Daar hebben wij den nacht moeten doorbrengen op den mest in de paardenstallen van de artillerie-kazerne. Deutsche soldaten kwamen zich te slapen leggen tusschen de vrouwen in. Niet ver van mij werden de juffers R... gewekt door een soldaat, die zich eveneens daar neerliet. Mē, R... riep: « Papa, ik ben zoo bang! » en de Duitscher is weggevluht. Van dergelijke en ernstiger dingen werd meer gefluisterd te Aarschot. 's Anderdaags 's morgens werden wij vrijgelaten. « De koning is gevangen en Antwerpen is in onze handen », zeiden de Duitschers.

Toen wij in de Statiestraat te Leuven aankwamen, werd op ons geschoten; iedereen vluchtte weg in de huizen, die door het vuur waren vernield. »

Dan moesten al deze bannelingen terug naar Aarschot. De mannen werden in de kerk opgesloten, en op 6 September voerde men er 300 in beestenwagens naar Duitschland. Bij hen waren de paters wier getuigenis we hierboven reeds aanhaalden.

In die kerk zaten ook gevangen de pastoor van Boisschot en zijn kapelaan, de pastoor van Tremeloo en zijn kapelaan, en de pastoor van Heist-Goor.

In het verslag lezen we nog :

« Terwijl we in de kerk opgesloten zaten, stierf een bejaard man aan een bloedspuwing. Heel den nacht had hij op den vloer liggen hoesten. Een ander verloor zijn verstand en trachtte zelfmoord te plegen; met een glasscherf bracht hij zich een tamelijk diepe snede toe in den hals. Op een nacht dronken onze wachten zich zat. Onder de sacristie hadden zij den kelder met den miswijn aangetroffen. Een onder-officier hoorden wij attent maken: « Wie zijn twee flesschen niet terugbrengt, krijgt geen derde ».

Den 6^{den} September, tegen 5 uur 's avonds, kwam Menne, de bevelhebber van Aarschot, met eenige officieren in de kerk. Hij deelde ons mede dat, volgens ontvangen bevel, wij dadelijk naar Duitschland moesten vervoerd worden. Wij moesten ons in rangen van vier opstellen en wij werden naar het station geleid. Wij waren met ongeveer driehonderd gevangenen. Bij het verlaten der kerk, trad de overste op een officier toe en wees hem den vijf-en-zeventigjarigen Broeder Rufinus Vreugde aan, en vroeg dat men hem genadiglijk deze reis zou sparen en dat men hem bij de zusters in het gasthuis zou laten. Het werd geweigerd en de arme ouderling, wiens beenen heel gezwollen waren door de lange gevangenzitting in de kerk, moest sukkelend vooruit naar het station, leunend op den arm van een medebroeder. Van af het kerkportaal begon voor ons een Kalvarieberg, die zes-en-dertig uren zou duren. 't is te zeggen heel de reis tot aan het kamp van Sennelager. Een honderdtal soldaten vergezelden ons tot aan het station, en wierpen ons aanhoudend de grofste en gemeenste beleedigingen toe tegen den godsdienst en de priesters. Het waren soldaten van de Landwehr en den Landsturm. »

De gevangenen werden onderweg bespot. Zij deden 12 uur over de reis naar Luik. 't Voedsel was ontoereikend. Op Duitsch grondgebied stopte de trein aan elk station, en overal stond een jouwende menigte. In een station rukte de menigte aan het portier en riep: « Lever ze maar aan ons, wij zullen hun rekening wel vereffenen! » Roode Kruis-dames gaven aan de gevangenen voedsel en drank, maar zeiden, op de gevangenen wijzend: « Het is alleen voor u, aan die Schweinhunden moogt gij niets geven ».

Den 8ⁿ September waren de ongelukkigen te Sennelager.

Hoe er te Aarschot geplunderd werd, kan men begripen. Meisjes werden er onteerd.

Ook in de omgeving pleegden de Duitschers misdaden.

Aan den Demer, te Aarschot, ziet men een kruis ter nagedachtenis van den pastoor van Gelrode. Deze, de Zeer Eerw. Heer Dergent, had gewonden naar Aarschot gevoerd. Hij werd er aangehouden en naar het pleintje bij de kerk geleid, waar men hem van al zijn kleederen beroofde. Men bond hem vast aan een kruis tegenover de kerk, en verbrijzelde zijn vingertoppen

en zijn teenen met kolfslagen. Vervolgens brachten men al de bewoners, die men liet voorbijmarcheeren, hen verplichtend op hem te urineeren, ieder op zijn beurt. Na hem te hebben doodgeschoten, wierp men hem in de Demervaart, waaruit het lijk eenige dagen later werd opgehaald en neergelegd in de barak van Werchter.

Wij moeten ons beperken en ons bepalen tot een lijstje van de slachtoffers in de omliggende dorpen.

De plaatsen rond de stad Aarschot bleven evenmin gespaard:

Te Gelrode (997 inwoners) zijn 18 menschen gedood; 99 weggevoerd naar Duitschland; 23 huizen afgebrand en 131 geplunderd.

Te Wesemael (1,988 inwoners) zijn 13 menschen gedood; 324 weggevoerd naar Duitschland; 46 huizen afgebrand en 147 geplunderd.

Te Werchter (2,676 inwoners) zijn 15 menschen gedood; 32 weggevoerd naar Duitschland; 267 huizen afgebrand en 162 geplunderd.

Te Betecom (2,756 inwoners) zijn 11 menschen gedood; één is er weggevoerd naar Duitschland; 4 huizen afgebrand en 20 geplunderd.

Te Langdorp (2,990 inwoners) zijn 3 menschen gedood; één is er weggevoerd naar Duitschland; 4 huizen afgebrand en 20 geplunderd.

Te Rillaer (3,833 inwoners) zijn 7 menschen gedood; 34 huizen afgebrand en 300 geplunderd.

Te Nieuwrode (1,779 inwoners) is één mensch gedood; 27 weggevoerd naar Duitschland; één huis afgebrand en 200 geplunderd.

* * *

Vijf jaren na dit afschuwelijk drama woonde ik de herdenking dezer feiten bij en schreef hierover het volgende verslag:

Ik rij het Oosten en de opkomende zon in. De frischheid van den nacht hangt nog over de velden. En de zon duikelt en de wind, die opsteekt, jaagt grauwe wolken uit het Westen, die eensklaps de helle klaarte dempen.

— Het weer verandert, zeggen de landarbeiders, die uitgaan tot het werk. En de kleine veehoeders, die hun koeien naar de weide of de graskanten langs den weg drijven, rillen in hun schamele plunje.

Stij is het alom. Vijf jaar geleden stormden over al die lanen, welke als stralen uit Antwerpen's veste in vele richtingen wegschieten, de auto's, marcheerden er troepen door hitte of stof, reden wagens af en aan, heerschte de oorlogsdruk... en de onzekerheid, de angst om gebeurlijke dingen... Uit het Oosten van het land kwamen vage geruchten, gruwelijke tijdingen aan en weldra drommen vluchtelingen, met verhalen als uit de donkerste middeleeuwen, van brand en plundering, verminking en moord. En velen schudden het hoofd en zeiden, dat het niet waar zijn kon, dat zoo iets niet meer bestaanbaar was in onzen tijd... En toch kwam met het zeker nieuws de bevestiging van al die gruwelen. De bannelingen van Leuven, Aarschot, van Heyst-op-den-Berg en al de dorpen er om heen, zwerm-

Burgemeester Tjelemans.

den verder over gansch Oost- en West-Vlaanderen, naar Holland, Engeland en Frankrijk aan...

Ik nader nu Aarschot en zie mannen en vrouwen in 't zwart, met bloemruikers. Ze gaan in een sombere rij naar het Demerstedeke, dat ginds zijn hoogen toren verheft. Ja, ik mag het wel zeggen, dat de rouw van 19 Augustus 1914 verre wordt gevoeld. En hoe vele bannelingen zijn niet teruggekeerd, maar werden begraven bij de Nederlandsche vluchtoorden of op een afgelegen kerkhof ergens in Frankrijk of Engeland...

Hoe velen vertoeven nog in den vreemde, zonder plan ooit weder te komen, daar waar hun huis en goed verbrand werden.

De groote klok luidt. Alle huizen zijn gesloten. Waar geen blinden zijn, liet men de gordijnen neer... De vlaggen, velen omfloerst, waaien half stok, maar nog indrukwekkender bijna is de zwarte doek die in zeer talrijke werkliedenwoningen uit het venster hangt. En in hoeveel dier woningen treurt een weduwe...

Ge hebt daar de Martelaarstraat. 't Is wel de straat der weduwen ook, want geen enkele man schier ontkwam hier den dood. Allen werden opgejaagd en vermoord.

We gaan eerst naar den Leuvenschen steenweg. Daar zijn tegen een licht-hellende hoogte twee tuintjes. Onder treurwilgen bloeien bloemen. Een effen, zwart kruis herinnert ons, dat we op een martelaarsplein staan... Waar die bloemen geplant zijn, lagen in Augustus 1914 twee reusachtige graven, het eene met 75, het andere met 29 lijken, haastig gedolven na den vreeselijken massa-moord hierboven beschreven...

— Daar waren wij gevangen, vertelt een ooggetuige, en hij wijst naar de kronkelende ranken van een erwtenveld. Hier moesten ze komen, de veroordeelden, drie aan drie, om te sterven... Daar waar nu die boom staat, viel de burgemeester met zijn zoon en broer...

En de menigte, die ter bedevaart komt, zwijgt en peinst... en huivert nog.

't Is wel de stemming van den dood, die heden over Aarschot hangt. Men stapt stil, spreekt stil, kijkt ernstig. Het blijkt overal, dat men hier waarlijk den afschuwelijken oorlog diep heeft gevoeld.

Tegenover het Arsenaal, bij die plaats waar de martelaars stierven, stelt zich de stoet op. Bij de Martelaarstraat, op een met rood fluweel afgezette tribuun, staan Staatsminister Poulet en minister Anseele, als vertegenwoordigers der regering. Dan komen kardinaal Mercier aan, daarna luitenant-generaal Hanoteau en majoor de Henin de Boussu-Walcourt, in naam van den Koning, en generaal Meiser, in naam van den Minister van Oorlog. Met ontroering ook zag men luitenant-kolonel Gilson, den verdediger van Aarschot.

De stoet trekt voorbij, geopend door gendarmen te paard en soldaten van het 20^e linie, met vaandel, waarop in de zon, die toch weer al het grauw van de lucht heeft verdreven, de gulden namen vonken: «IJzer, Zarren, Handzame». Hun muziek speelt een treurmarsch.

En stil... Daar nadert een wagen, verbeeldend een grafzerk. Er vóór zitten twee weezen: 't is de gedachtenis aan de vermoorde burgers. Er achter komen de familieleden der slachtoffers. Een lange, lange rij! Een aangrijpende stilte heerscht, alleen door 't voetengeschuifel gestoord... 't Is of men over zerken schrijdt. En al maar door gaan ze voorbij, zooveel vrouwen met kinderkens, weduwen en vaderloozen, soldaten ook, met vele frontstrepn, verdedigers van het land wier vader, broeder of zuster men doodde uit wraak over den weerstand. Daar gaan ze: moeders, vrouwen der smarte, velen met een zwarten Leuvenschen hoofddoek over het hoofd. Vele honderden zijn er... En dieper nog voelen we het drama van Aarschot en omgeving, nu we die honderden en honderden rouwenden zien...

't Is of ze thans hun martelaren grafwaarts geleiden. 't Is de groote lijkplechtigheid der burgers van Aarschot...

Het tweede deel van den stoet is een hulde aan de gevallen soldaten. Op een wagen staat een afgebroken zuil. Daar naast ligt een gewond krijger, verzorgd door een Roode Kruis-zuster. Een Maagd verbeeldt het land.

Achter dien wagen volgen de familieleden der gesneuvelden, en weer voelen we welk een rouw, ondanks het luidruchtig gefeest dat zich overal uit, in ons land strekt.

Hoeveel jonge mannen vielen in die eerste oorlogsmaand ook langs de teer-schoone weiden van 't Demerdal op de hellingen van dat bevallig Brabant? Dan komen de schoolkinderen, meisjes en knapen, die ernstig kijken, omdat zoo velen immers weten wat oorlog is... En men doet er wel aan hun te herinneren aan 't drama. Geen geslacht dan het nu opgroeiende zal zich sterker tegen 't militarisme keeren en voor ontwapening strijden.

En we zien de oud-soldaten van Aarschot en de nog in 't leger vertoevendn, die deel namen aan den oorlog. 't Is een lange rij. De maatschappijen treden aan, met omfloerste vandelns,

Generaal Michel.

en meer dan een uur duurt dit stil-plechtig voorbijtrekken.

De stoet richt zich naar de groote Markt, nu een historisch plein. Aan den eenen hoek zien we het huis van den burgemeester met het balkon, waar Stenger door kogels van eigen soldaten werd gedood. Aan de andere zijde grijnst het geraamte van het stadhuis, waarvoor al die gevangenen hun lot verbeidden, terwijl overal huizen vlamden, en soldaten plunderden en dronken.

Op het bovengedeelte der Markt is tegen de treurige ruïnen een altaar, met rood fluweel afgezet. Er vóór rijst hoog een katafalk, waartegen een kroon met de namen « Albert-Elisabeth ».

De deken van Aarschot celebreert de mis, bijgestaan door kardinaal Mercier. Lieder en galmen over de Markt en 't stadje. Een geestelijke, Theyskens, herinnert dan in een gloeiende rede aan het martelaarschap van Aarschot.

Daar beneden, in den toren, aan den Demer, luidt de klok.

En weer ruischt de treurmuziek en klagen de hoorns.

De zeer lange stoet begeeft zich naar het kerkhof, waar 125 soldaten en 170 vermoorde burgers liggen, in net onderhouden graven. De wind ruischt door de boomen. De zonne brandt. Duizenden menschen komen ter beevaart met bloemen en kransen. Velen weenen als zij zich weer bukken boven de rustplaats van de geliefden. De vlaggen buigen.

Hier herdenken kardinaal Mercier, minister Anseele en schepene Cappuyens de dooden.

Burgers van Aarschot, die zelf gebonden gelegen hebben op het veld waar zoo veel stadgenooten gefusilleerd werden, leiden ons naar een rij kruisjes. Hier rusten de Duitschers, te Aarschot gestorven, doch weinig gevallen in den slag, welke vermoedelijk ook verbrand zijn, zooals het te Thienen en omgeving gebeurde.

Een der grafteekenen voert den naam « Stenger ». Hij had zich verzet tegen het afbranden der stad, wat Karge en Jacoby wil-

den. Daarom werd Stenger in een salvo, dat eensklaps over de markt losbrak, neergeschoten. Men heeft hem onverzorgd op de bovenkamer bij den burgemeester laten sterven.

Maar nu had Karge een voorwendsel voor de afschuwelijke moord, zoo deelt men ons mede.

Schrik aanjaging en moordlust, dat is reden en de oorzaak der moorden te Aarschot.

En waardig heeft men heden de dooden herdacht.

Zoo is Aarschot een naam in ons martelaarsboek.

XXIII.

BIJ NAMEN.

DE VESTING NAMEN. — GEVECHTEN IN DE OMGEVING. — DE FRANSCHEN BIJ DINANT. — DE 3^e BRIGADE VAN HOEI NAAR ANDENNE. — HET DRAMA VAN ANDENNE.

Namen maakte zich in Juli 1914 gereed ter ontvangst van Albert en Elisabeth, die op den 2ⁿ Augustus hun blijden intocht zouden houden.

De slechte tijdingen drukten de feestvreugde reeds neer. Men hoopte nog en ging voort met de stad te versieren.

Op 31 Juli kwam het nieuws, dat het bezoek der Vorsten uitgesteld was. Men had het verwacht.

En op 1 Augustus bracht de eene trein na den andere soldaten aan. De oorlogswolken trokken zich samen. Nog bleef de hoop als overal elders, al begon men onmiddellijk maatregelen ter verdediging te nemen. Dan kreeg men de treurige zekerheid.

De burgerwacht werd opgeroepen. De boeren brachten de opgevorderde paarden naar de stad, die Ardensch, kleine, maar kloeke dieren.

Allerlei geruchten deden de ronde. Luik liet de Duitschers door. Luik bood geen weerstand. Zoo werd er verteld tot men weldra de juiste toedracht en de heldhaftige verdediging der Maas-veste vernam.

En toen begreep men, dat ook Namen zijn rol zou hebben te vervullen.

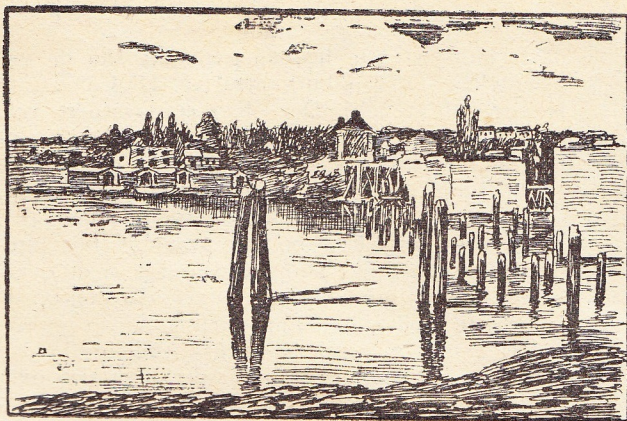
Was het niet een zeer gewichtig punt, aan Samber en Maas, de sleutel dezer rivieren en de poort voor de groote Fransche vlakte?

Namen was onze tweede veste, aan de samenvloeiing van Maas en Samber. Zij bestond uit negen forten: Maizeret, Andoy, Dave ten Z.-O., Saint-Héribert en Malonne, in tusschen Samber en Maas, ten Z.-W.; Suarlée, Emines, ten N.-W.; Cognelée, ten N., en Marchovelette, ten N.-O.

Met den bouw dezer forten werd begonnen in 1889, toen het groot geschut nog niet bekend was.

De garnizoenen hadden tijd om allerlei verdedigingswerken aan te leggen.

Nacht en dag werd er gewerkt. Men maakte ruimte voor het geschut. Kasteelen, villa's, hoeven stortten ineen, onder het geweld van dynamiet. Metalen hagen versperden de wegen. Met

Andenne: Wat er nog van de oude brug overblijft.

rollen legde men de prachtige oogsten plat. Er was geen tijd tot maaien. Grachten lagen onder allerlei hindernissen verborgen.

Een tweede verdedigingslinie was opgeworpen, en zelfs een derde bij de stad, om verrassingen van kavalerie- of infanterie-patroeljen te voorkomen, die, begunstigd door de duisternis, tot Namen zelf hadden kunnen doordringen.

De veste stond onder 't bevel van generaal Michel, die slechts over 20,000 man beschikte. De 11^e brigade (1^e en 4^e jagers te voet) moest nog naar Luik. Hij behield de 8^e brigade (8^e en 22^e linie) en de 13^e brigade (13^e en 33^e linie), samen 13.500 bajonetten. Dan de 500 sabels van het 1^e lancers, 48 kanonnen van 75 m/m en 18 machinegeweren. Hij had ook zijn vestingtroepen, genie en een korps Kongoleesche vrijwilligers.

De aanwezigheid van Franschen verhoogde het vertrouwen.

Reeds op 5 Augustus in Condroz en op 7 Augustus in Haspengouw, botsten vijandelijke ruitrijbenden op Belgische kavalerie.

Den 13^{en} Augustus werden bij Boneffe 300 ruiters en 400 wielrijders door twee onzer eskadrons en twee kompagnies wielrijders verjaagd.

Den 13^{en} en 19^{en} Augustus werd bij Eghezée gestreden, en den 14^{en} bij Perwez; den 15^{en} greep een gevecht bij Dinant plaats. Duitschers van Malmédy en Saint-Vith komende, trokken langs Vieilsalm, Roche en Marche naar de Maas. Uhlanen verkenden de wegen. Op 7 Augustus telefoneerde de burgemeester van Sorinne naar Dinant, dat twee uhlanen in de richting der citadel reden.

Juist was er een detachement Belgische jagers te Dinant afgestapt. Eenige gingen de uhlanen zoeken. Een van deze stoutmoedige Duitschers werd gevangen genomen, de andere ontsnapte. Dat was de eerste kennismaking te Dinant met de Duitschers.

Dan hadden de Dinanteezen het genoeg Franschen te zien, en ze onthaalden hen met de meeste geestdrift.

Later kwamen er nog bondgenooten, gedeelten van het 148e en 127e regiment.

Inlichtingen meldden veel Deutsche troepen

rond Ciney. De Franschen stelden 75 m/m-stukken op de hoogten van Onhaye, die de vlakten van Dréhance, Sorinne en Herbuchenne bestreken.

't Werd 15 Augustus. Op de hoogvlakte van Herbuchenne loste het 12e regiment Pruisische artillerie een schot. Een granaat viel nabij het station. Het was de inleiding tot een beschieting. De bevolking vluchtte in de kelders.

Het 33e regiment Franschen, dat tot nu toe op den linkeroever gebleven was, trok thans over de brug. De Duitschers stonden op 't punt de wegen van Dréhance en Sorinne af te dalen, maar het Fransche geschut opende een geweldig spervuur. Toch waren er al vijanden de citadel genaderd, waar een hevig gevecht ontstond.

De Franschen vielen zoo hevig aan, dat ze zelf te ver de Duitschers volgden en in hun eigen vuur kwamen. Vier of vijf hunner werden door granaten getroffen. De kompagnie trok zich terug en hield stand aan de citadel.

Doch de Duitschers verschenen in grooter massa, ditmaal gesteund door machinegeweren.

De kapitein die de Franschen aanvoerde, had zelf een geweer gegrepen om zijn mannen het voorbeeld te geven. Een kogel trof hem doodelijk in 't voorhoofd. De Duitschers chargeerden.

Een deel van de Franschen kon terugtrekken, een ander deel zette den strijd in de kasematten voort.

De Duitschers werden meester van de hoogten en ook van de citadel, waar zij hun vlag plantten en gevangenen maakten. Weldra bezetten ze de wijken St-Pierre en St-Jacques. Hun tegenstanders waren terug over de Maas en schoten op de uhlanen, die zich tot aan den stroom waagden.

Maar weer keerde de kans. Van Givet kwam versterking; zwaardere stukken veegden de hoogten schoon. Honderden Duitschers vielen. De Franschen stormden terug over de brug en de vijand week.

De citadel was weer aan onze bondgenooten, en een soldaat haalde de Deutsche vlag neer. De strijd eindigde.

De Franschen hadden 260 man verloren; 1200 Deutsche lijken lagen op de hoogten en werden op de te Sorinne gerekwireerde wagens weggevoerd, en daarna in een groeve geworpen, bij wijze van begrafenis.

De Franschen begroeven hun dooden in drie groote kuilen op 't kerkhof.

De bevolking verdook haar vreugde niet. Later zouden de Duitschers haar dat verwijten...

De Franschen hadden echter tot taak den overtocht te beletten, en, in verband met deze opdracht, verlieten ze de eigenlijke stad en namen ze defensieve stellingen in op den linkeroever. Intusschen reden treinen met nieuwe versterkingen Noordwaarts naar de Samber.

We zullen hooren hoe het Dinant verder verging, maar keeren eerst naar Namen weer. De gevechten van Dinant behoorden dus ook tot de inleiding van Namen's beleg.

Onze 1^e brigade had Hoei bezet, maar toen Duitsche drommen langs beide oevers van den stroom doordrongen, moest zij zich terugtrekken.

De apotheker Guillitte wordt — evenals zijn broeder en zijn zoon — te Andenne met bijlslagen afgemaakt.

De genie liet de oude brug springen — dezelfde brug waarop men in een der vorige nachten vijanden waande. Een machinegeweer vuurde. 's Morgens vond men 't kadaver van een hondje, dat den ganschen dag op de brug had gezeten...

Maar nu werd het ernstig. Onze soldaten trokken op Andenne af.

De stad Andenne was van het begin af aan bezet door afdeelingen lansiers en linietroepen, en door artilleristen van de burgerwacht van Doornik.

Deze troepen zijn flink in de weer geweest en hadden ontmoetingen met voorhoede-patroeljen der uhlanen, waarvan zij er doodden en gevangen namen.

Op Woensdag 19 Augustus werd de stad ont-reijmd door de Belgische troepen, die rond 8-9 uur des morgens de brug deden springen, terwijl het 8^e linie-regiment langs den ijzerenweg naar Namen terugtrok. Een detachement kon de brug niet meer over en bleef achter. Het begaf zich langs den anderen oever der rivier naar het fort Maizeret. Mannen van deze afdeeling hebben op hun aftocht geschoten op patroeljen uhlanen, op eenigen afstand van de stad, en manschappen en paarden geraakt.

En nu speelde zich het drama van Andenne af, dat wij hier eerst willen verhalen. Gruwelijk heeft dit stadje van 7,800 zielen, dat tusschen Hoei en Namen tegenover Seilles ligt, geleden. We hebben het verhaal uit officieele verslagen en verklaringen opgemaakt:

De Deutsche troepen, die naar den linkeroever wenschten over te steken, verschenen te Andenne op Woensdag 19 Augustus, in den ochtend. De voorhoede van uhlanen, die hen voorafging, vond de brug onbruikbaar. Een regiment Belgische infanterie had haar denzelfden morgen, omstreeks 8 uur, doen springen. De uhlanen trokken terug,

na zich meester te hebben gemaakt van de gemeentekas, en den burgemeester, Dr Camus, te hebben mishandeld. Deze had reeds sedert vele dagen de grootste voorzorgsmaatregelen genomen om elke deelneming der bevolking aan de vijandelijkheden te voorkomen. Kennisgevingen, die tot kalmte aanmaanden, werden aangeplakt. Alle wapenen waren op het stadhuis bijeengebracht. Persoonlijke stappen waren door de overheden gedaan bij zekere inwoners, om hen op de hoogte te stellen van hun plichten.

Het gros der troepen bereikte Andenne in den namiddag. De regimenten verspreidden zich over de stad en de omstreken, wachtend op het gereed maken eener schipbrug, die eerst den volgenden dag klaar was.

De eerste aanraking tusschen de troepen en de bevolking was vreedzaam. De troepen deden opeischingen, waaraan voldaan werd. De soldaten betaalden in het eerst hun aankopen en de dranken, die zij zich lieten voorzetten in de koffiehuisen. Tegen den avond echter begon de toestand op dit punt slechter te worden. Hetzij dat de tucht verslapt was, hetzij dat de alkohol zijn gevolgen liet voelen, de soldaten onthielden zich ervan de inwoners te betalen. Deze, bevreesd, durfden zich niet verzetten. Geen enkele twist had plaats. De nacht verliep kalm.

Donderdag 20 Augustus was de brug klaar en de troepen trokken in grooten getale door de stad en begaven zich naar den linkeroever van de Maas. De inwoners sloegen de voorbijtrekkenden gade van binnen hun huizen. Plotseling, omstreeks 6 uur 's avonds, klonk een schot door de straat, onmiddellijk gevolgd door gewervuur. De beweging der troepen staakte; wanorde ontstond in de gelederen; de verschrikte soldaten schoten in het wilde. Een machinegeweer werd op een kruispunt gesteld en begon te vuren in de woningen. Een kanon werd in batterij geplaatst en wierp drie bommen op de stad, in drie verschillende richtingen.

Bij het eerste schot vluchtten de bewoners der straten, waar de troepen doortrokken, wel begrijpend wat zou gebeuren, naar de kelders, of klimmend over heggen en tuinmuren zochten zij een heenkomen in het veld of in afgelegen kelders. Een zeker aantal mannen, die niet konden of niet wilden vluchten, waren spoedig gedood.

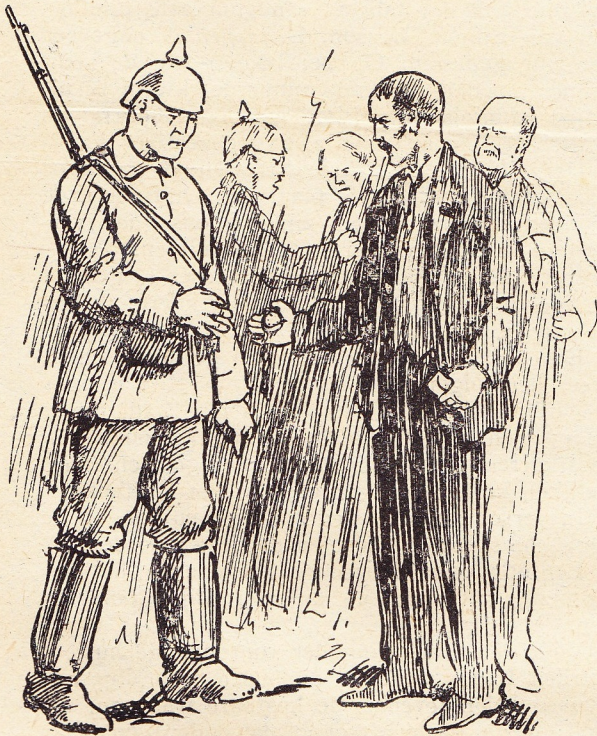
Onmiddellijk begon ook de verwoesting en plundering der huizen van de voornaamste straten der stad. Ramen, blinden, deuren werden met bijlslagen vernield; de meubels opengebroken en stukgeslagen. De soldaten snelden naar de kelders, bedronken zich, braken de flesschen wijn die zij niet konden meenemen en staken ten laatste een aantal huizen in brand. Gedurende den nacht herbegon het gewervuur herhaaldelijk. Sidderend lag de geheele bevolking verborgen in de kelders.

Den volgenden dag, Vrijdag 21 Augustus, van af 4 uur in den ochtend, verspreidden de soldaten zich door de stad, joegen de geheele bevolking de straat op en dwongen mannen, vrouwen en kinderen om te loopen met opgeheven handen. Zij, die niet spoedig genoeg gehoorzaamden, of de bevelen niet verstonden, hun in 't Duitsch ge-

geven, werden onmiddellijk gedood. Degenen, die trachtten te vluchten, werden doodgeschoten. Het is op dat oogenblik, dat Dr Camus, tegen wien de Duitschers bijzonderen haat schenen te koesteren, vermoord werd.

Een Vlaamsche uurwerkmaker, nog maar korten tijd in de stad gevestigd, kwam op bevel der soldaten uit zijn woning, terwijl hij zijn schoonvader ondersteunde, een grijsaard van meer dan tachtig jaar. Hij kon natuurlijk beide handen niet opgeheven houden. Een soldaat wierp zich op hem en trof hem met zijn bijl in den hals. Hij viel stervend neer voor zijn deur. Zijne vrouw wilde hem hulp verleen. Zij werd teruggedrongen in haar huis en zag haar man sterven zonder iets te kunnen doen. Een soldaat dreigde haar met revolverschoten te zullen doodden, als zij den drempel overschreed.

Intusschen werd de geheele bevolking opgejaagd naar de Place des Tilleuls. De grijsaards, de zieken, de hulpeloozen zelfs werden er heen-gevoerd op kruiwagens, terwijl anderen werden ondersteund of gedragen door hun nabestaanden. De mannen werden gescheiden van de vrouwen en de kinderen. Allen moesten de zakken ledigen en alles wat zij op zich droegen aan de Duitschers ter hand stellen.

Toen de Duitschers op die wijze de inwoners van Andenne verzameld hadden, ongeveer 850 man, zond een Duitsch kolonel de vrouwen naar huis, zeggend: « Gaat uwe huizen schoonmaken en uwe dooden begraven ». Gelukkig dat de meesten harer zich wachtten er heen te gaan, want meer dan eene had er onnoemelijke geweldplegingen te ondergaan. Het was toen 9 u. 30 in den morgen. Deze kolonel maakte bekend, dat hij te Andenne het bestaan had ontdekt van tal-

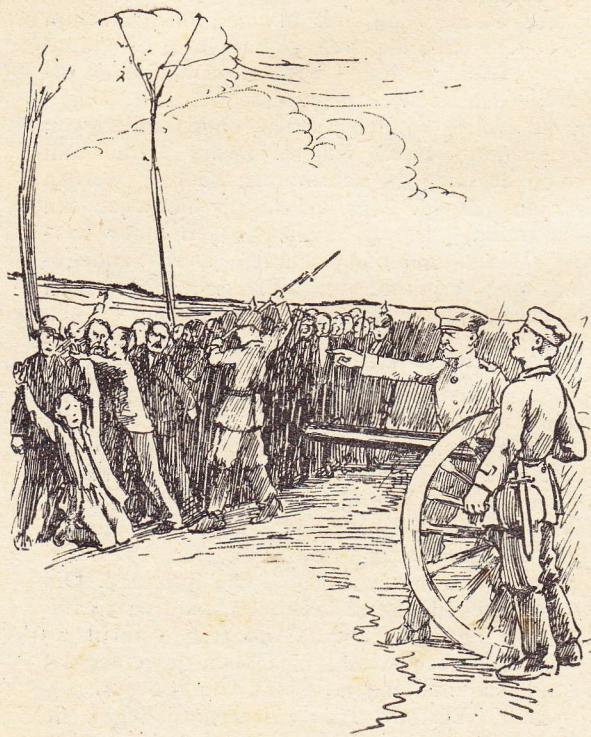
rijke vrijsschutters en dat hij dientengevolge de stad moest straffen en tot een voorbeeld stellen. Hij liet uit de rijen drie mannen te voorschijn treden, die tegen een huis geplaatst en op staanden voet doodgeschoten werden. Soldaten en officieren onderzochten de andere mannen. Degenen die zwarte handen hadden, onder andere een schoenmaker, wiens vingers zwart waren van pek, en degenen die schrammen hadden, werden ter zijde gesteld. Men bracht op die wijze een 40-tal mannen bijeen, die tegen een muur werden geplaatst en doodgeschoten. Deze handeligen gingen vergezeld van kolfslagen, stompen en lage beleedigingen, in welke een kolonel en een kapitein zich onderscheidten door hun beestachtige verwoedheid. De overige mannen werden als gijzelaars vastgehouden en gevangen gezet in huizen, waar de Deutsche braspartijen reeds vier-en-twintig uren lang aan den gang waren geweest. Men hield hen daar gedurende twee dagen en twee nachten, terwijl de troepen zich aan allerlei buitensporigheden schuldig maakten: plundering, brandstichting, geweldpleging op onbeschermden vrouwen, vernieling van huisraad. Om hun verheven daden te bekronen, plakten zij biljetten op de muren van Andenne, waarin zij verkondigden reeds lang te hebben geweten, dat de stad Andenne een nest was van roovers.

Priester Wafflard trad onvervaard tegen de Duitschers op, verweet hun de misdaden, rukte zijn soutaan open en, zijn naakte borst toonend, zeide hij: « Zoo gij een slachtoffer noodig hebt doodt mij! »

De heer Theophile Davin verklaarde voor de onderzoekskommissie, hoe in een weide 18 burgers gedood werden. Hij getuigde als volgt:

« Den 20^e Augustus 1914 bevond ik mij met mijn vader en werklieden in de gieterij

mijsn vaders, industrieel en schepen van de stad. De Belgische soldaten hebben de brug over de Maas laten springen, en wij zijn gaan kijken. Op dat oogenblik kwamen zeven Duitse soldaten aan. Zij hebben ons aangeroepen, en wij zijn door de fabriek naar ons huis teruggegaan, dat er naast staat.

Tegen den avond verzamelden de Duitschers, die in grooten getale waren aangekomen, alle mannen, om hen de loopgraven te laten vullen door de Belgische soldaten gegraven. Ik heb mij verborgen, maar een mijner neven en diens vader werden gevat. Zij konden terugkeeren omstreeks 8 uur 's avonds. Mijn vader vluchtte in huis. Mijn tante, mijn grootmoeder en al onze verwanten kwamen een toevlucht zoeken in ons huis, in den kelder, waar wij den nacht doorbrachten.

Op dat oogenblik ben ik naar het zolderkamer-tje gegaan, vanwaar ik brandgloed waarnam. Omstreeks 5 uur in den ochtend braken de Duitschers de deuren open der naburige huizen. Wij hebben de onze geopend. Maar een mijner neven, die naar huis wilde gaan, werd door de Duitschers gezien, kwam terug en sloot de deur weer.

Daar de Duitschers buiten stonden, ben ik naar boven gekomen met twee neven en een derden knaap. De Duitschers zetten een mijner neven en een kleinen jongen terzijde, zeggende: « Te jong ». Daarop lieten zij ons de armen omhoog houden en voerden ons onder geschreeuw en beledigingen naar de nabijgelegen weide. Wij waren met vier. Wij moesten over de draden der omheining heenspringen. Er lagen verscheidene lijken op het veld en ook gewonden, van welke er één, Louis Latine geheeten, riep: « Moeder, moeder! ». Nauwelijks zijn wij op de weide, of

een mijner neven valt, daarna de tweede en de derde jongen, allen getroffen door gewerschoten. Ik laat mij ook vallen en doe of ik dood ben. Andere mannen worden gebracht, onder welke mijn vader, die op dezelfde wijze gedood worden. Een man werd het hoofd verbrijzeld met een bijslag. Ook wordt een gewonde met een bijl afge-maakt. Een ander man, die aangebracht werd, vindt den dood op dezelfde wijze. Een zekere de Barsy, schoonbroeder van Emile Losson, werd met een bijslag de pols afgehakt en daarop met een revolvershot gedood, midden op straat.

De Duitschers waren ongeveer met hun 80 in de straat voor de weide. Slechts vier hunner schoten. Twee officieren gaven hun bevelen; twee soldaten waren met bijlen gewapend. Het nummer op den schouder van hun uniform was 83. Toen ik dacht, dat het afgeloopen was, lichtte ik het hoofd op, maar terstond worden mij eenige gewerschoten toegezonden. Twee of drie soldaten traden in de weide. Geen van hen kwam dicht bij mij. Ik wachtte toen tot half-acht in den morgen. Ik richtte mij op, maar ging terstond weer liggen, daar twee Duitschers op dat oogenblik voorbijkwamen. Ik heb toen kunnen vluchten en ben mij gaan verbergen in een phenyl-zuurtank der fabriek van vuurvaste produkten van Eugène Losson. Daar ben ik ongeveer een uur gebleven. Op het hooren van de stem mijner moeder, die luid jammerde, kwam ik uit mijn schuilplaats. Mijne moeder smeekte de Duitschers om medelijden, en zij lachten.

Denzelfden dag vertrokken wij naar Give; daar echter ook in die plaats de Duitschers de mannen bijeenzamelden, zijn wij ons gaan verbergen in een gaanderij der koolmijnen.

In de weide van Andenne werden er 17 gedood en één gewond, die twee uur later stierf; ik ben de eenige, die ontkomen is. »

Een andere inwoner der stad getuigde onder meer het volgende:

« Elke familie, die dooden in huis had, moest ze op den voetweg plaatsen, waar men ze op mestkarren laadde, om ze naar den gemeenschappelijken kuil te brengen of naar het kerkhof.

In verschillende huizen speelden en zongen de Duitse soldaten onder en na deze moorden.

Een honderdtal huizen van Andenne en het station zijn verbrand, en meerdere zijn doorschoten.

Vóór de verbranding der voornaamste huizen, werden fraaie meubels, ouden, enz., op wagens geladen (evenals de kostbare wapenen, die zich in de gemeenteschool bevonden) en naar Duitschland gevoerd.

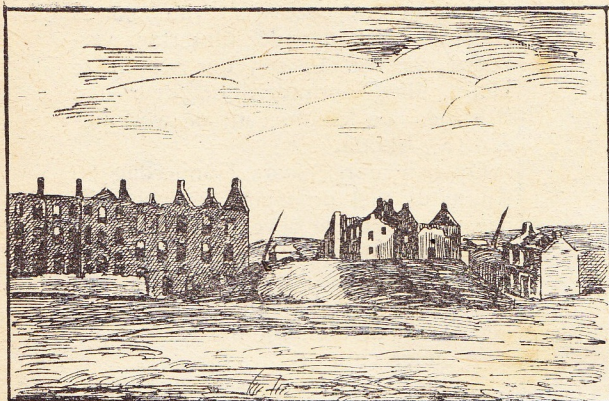
Vele jonge dochters en jonge vrouwen zijn geweld aangedaan.

In een huis, waar de echtgenoot gedood was, verplichtte men de vrouw om eten op te dienen voor de Duitse soldaten en herhaaldelijk te stappen over het lijk van haren man. »

Wij hebben gehoord, hoe een deel der mannen op de « Place des Tilleuls » gefusilleerd werd. De overigen wachtten angstig hun lot af.

Het officieel verslag verhaalt hiervan:

« Lang werden de mannen ter plaatse opgehouden. Tegen den middag werden de overle-

Huizen aan den oever der Maas, te Andenne.

venden, ten getale van ongeveer 800, als gijzelaars opgesloten in drie huisjes nabij de brug. Onder geen voorwendsel was het hun toegestaan die te verlaten; zij waren er zoodanig in saamgepakt, dat ze zelfs niet konden neerzitten. Weldra werden deze gevangenen tot walgelijke hokken. Later werden de vrouwen aangezocht voedsel aan haar verwanten te brengen. Vele onder haar, vreezende verkracht te zullen worden, waren op de vlucht gegaan. Eerst den volgenden Dinsdag werden de gijzelaars definitief in vrijheid gesteld.»

Na de verwoesting van Andenne, liet de Duitse overheid de volgende kennisgeving aanplakken:

INWONERS VAN ANDENNE.

Op bevel der Duitse overheid, die de stad Andenne bezet houdt:

Alle mannen worden vastgehouden als gijzelaars.

Voor elk gewerschot op Duitse troepen gevuurd, zullen MINSTENS twee gijzelaars worden doodgeschoten.

De gijzelaars zullen gevoed worden door de vrouwen, die hun het benodigde zullen brengen nabij de brug, om 6 uur 's avonds en om 8 uur 's morgens.

Het is aan de vrouwen streng verboden met de gijzelaars te spreken.

Alle straten en openbare pleinen moeten onmiddellijk worden gereinigd DOOR AL DE VROUWEN DER STAD, op straffe van gevangenzetting.

Het is nadrukkelijk verboden in de stad te loopen na 7 uur 's avonds en vóór 7 uur 's morgens, op gevaar van strenge bestraffing.

De dooden moeten onmiddellijk begraven worden zonder eenige plechtpleging.

De jonge mannen van af den leeftijd van 14 jaar en de vrouwen moeten hun hulp verleen bij alle opvoeringen.

Het is ten strengste verboden zich aan 't venster te vertoonen.

Andenne, 21 Augustus 1914.

Op bevel van het Duitse militaire gezag:

De benoemde burgemeester: E. de Jaer.

De sekretaris Monrique.

De adjunkt-burgemeester: Dr Ledoyen.

De balans der verwoesting van Andenne luidt als volgt:

Omstreeks 300 inwoners zijn vermoord te Andenne en te Seilles; ongeveer 200 huizen zijn verbrand in de twee plaatsen. Een groot aantal inwoners zijn verdwenen. Bijna alle huizen zijn verwoest en geplunderd. De plundering duurde verscheidene dagen.

De talrijke inwoners, die ondervraagd zijn, verklaren eenstemmig dat geen enkel schot op de troepen gelost werd. Niet in staat de reden te bevroeden van de ramp die hun stad in bloed gedompeld heeft, maken zij allerlei veronderstellingen om een verklaring te vinden. Velen zijn overtuigd dat Andenne is opgeofferd om een schrikbewind in te stellen.

Ziehier nog een Duitse plakkaat:

BEKENDMAKING.

1. Te beginnen met Zaterdag 29 Augustus 1914, middag, moeten alle klokken gezet worden op Duitschen tijd (een uur vroeger).

2. Samenscholingen van meer dan 3 personen zijn streng verboden op straffe van boete.

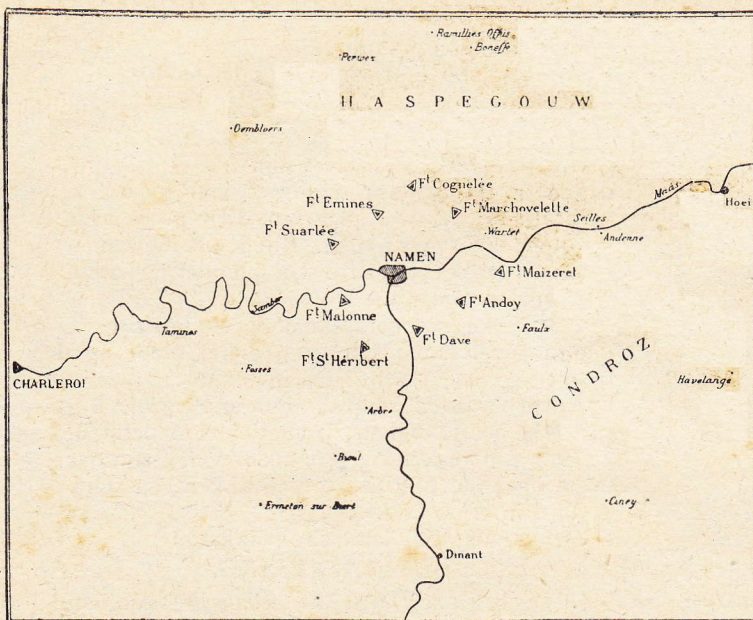
3. Om na 8 uur 's avonds over straat te gaan is VERLOF noodig van den kommandant.

4. De wapenen moeten worden ingeleverd aan de wacht van het Casino, tot middag den 29ⁿ dezer. Indien na den vastgestelden tijd nog wapenen in een huis worden gevonden, ZAL DE EIGENAAR WORDEN OPGEHANGEN.

5. Daar de Duitse soldaten volstrekte rust

Een Duitsch soldaat schiet, te Andenne, vader en zoon Bertrand neer in den kelder, waarin zij met vrouw Bertrand en de echtgenooten Braibant verscholen zaten.

Namen en zijn fortengordel.

eischen, kunnen de werklieden terstond het werk hervatten. Het geringste verzet van de zijde der inwoners ZAL TEN GEVOLGE HEBBEN DAT DE GEHEELE STAD WORDT IN BRAND GESTOKEN, en de mannen zullen worden opgehangen.

Geteekend: Simons, Oblt en Hoofdkommandant; Becker, kapitein en hoofdkommandant.

Wanneer men zich nu naar dit geteisterd stedeke begeeft, ziet men op de begraafplaats de zwijgende kruisen, die toch zoo luid getuigen tegen Duitschland.

XXIV

HET BELEG VAN NAMEN.

DE AANVALLEN OP DE FORTEN. — DE HULP DER FRANSCHEN. — DE BESCHIETING DER STAD. — DE VAL DER VESTING EN DE UITTOCHT VAN HET GARNIZOEN. — DUITSCHE GRUWELN IN DE STAD.

Intusschen was het beleg van Namen begonnen.

De Duitschers wilden de vesting spoedig vermeesteren. De Franschen immers marcheerden Noordwaarts naar de Sambre, terwijl de legers van von Klück en von Bülow naar Frankrijk moesten, in verbinding met hun troepen in de Ardennen. Daartusschen mocht geen hinderpaal zijn. En die was er nu toch nog. Namen, dat door zijn weerstand voor de oprukkende bondgenooten tijd winnen kon!

De Duitschers hadden de les van Luik niet vergeten. Daar waren ze te haastig te werk gegaan. Maar van den beginne af aan brachten ze voor Namen hun zware artillerie, en die zouden ze vooral aan het woord laten. Zij was trouwens geweldig: stukken van 150 m/m, mortieren van 210, 280 en 420. De Duitschers beschikten over

de reusachtige Oostenrijksche houwtijers, van twee soorten: van 305 en 308, die met bijzonder materiaal vervoerd werden. In een uur waren ze van stelling veranderd en weer aan 't vuren. Ze kwamen uit de werkhuizen van Skoda.

Op den morgen van Donderdag 20 Augustus viel de vijand de voorhoeden aan op beide oevers der Maas en den Noord-Oostelijken sektor der vesting, waar hij voornemens was zijn grootste krachtsinspanning te gebruiken. Maar de artillerie der forten nam hem onder vuur.

Namen was van Brussel en Charleroi afgesloten. Dien nacht vooral lag de stad te trillen onder het kanongebulder. De bevolking luisterde angstig en onderscheidde het gehuil der verschillende stukken. Met den dag nam dat oorlogsconcert nog in kracht toe.

Om half-een 's middags klonk een scherp gesis boven de stad. Ieder staarde naar boven. Was het weer een Duitsche vlieger, die bommen kwam werpen, als op 9, 14 en 15 Augustus, toen burgers en soldaten gewond en gedood werden? Maar nu was het een granaat; zij trof het voetstuk van het standbeeld van Leopold I en sloeg er een gat in.

Maar vrouwen kwamen dit met bloemen bedekken.

Het geweldig artillerie-duel nam nog steeds in kracht toe. 's Avonds liep het gerucht dat het fort Marchevette gevallen was. Groepen burgers bespraken den toestand, steunende hierbij op allerlei verhalen. Onrust woog op de menigte. In den nacht hoorde men auto's wegstormen, en men vernam dat het auto-park ontruimd werd, en de wagens levensmiddelen en materiaal wegvoerden naar tusschen Sambre en Maas.

Den volgenden morgen, 21 Augustus, vertelde men echter beter nieuws. Er was nog geen sprake van terugtocht, en eensklaps hoorde men in de straten een opwekkenden marsch en zag men het blauw en rood der Fransche soldaten vonken.

De bondgenooten, de helpers! Dadelijk sloeg de stemming om. 't Waren mannen van het 45^e infanterie-regiment uit Maubeuge en van het 148^e, en de verheugde, geestdriftige burgerij overlaadde hen met geschenken.

Men meende, dat met deze vrienden ook de verlossing gekomen was.

De Franschen trokken naar de hoogten in het Noord-Oosten, naar de loopgraven van Marchevette, waar ze tegenover een onzichtbaren vijand zouden komen, die hen van verre bestookte met zijn verschrikkelijke artillerie.

Toen we over de gevechten bij Dinant handelden, deelden we mede, hoe er Fransche troepen Noordwaarts naar de Sambre trokken. Het was het 5e Fransche leger, dat zijn basis Mézières-Sedan had verlaten. Het zou vijf dagen noodig hebben om 120 km. af te leggen, maar de bevelhebber, generaal Lanserac, moest omzichtig te